

Boeken

Jan Jaap Knol

Brook, O., D. O'Brien en M. Taylor (2020)
Culture is bad for you: inequality in the cultural and creative industries.

Manchester: Manchester University Press, 361 p.
 Prijs: € 19,69

In de recente investeringsagenda voor de kabinetsinformatuur valt de Raad voor Cultuur met de deur in huis: 'Cultuur is van onschatbare waarde voor de samenleving' (Raad voor Cultuur 2021, 1). Deze stelling wordt geïllustreerd met de enorme behoefte aan cultuur tijdens de coronacrisis maar de raad verwijst ook naar 'vele onderzoeken' waarin de positieve bijdrage van cultuur aan de sociale cohesie, gezondheid, creatieve ontwikkeling, leefbaarheid en het vestigingsklimaat is aangetoond. Cultuur draagt bovendien – volgens de raad – bij aan expressie en identiteit en helpt bij het slechten van conflicten. Cultuur, kortom, is goed voor de mens. Deze betooglijn klinkt vertrouwd. Beleidsnota's van ministers en wethouders

hebben vaak vergelijkbare overtures waarin de creatieve, sociale en economische waarde van cultuur wordt bezongen.

Te midden van zoveel vertrouwen in de waarde van cultuur, gekoppeld aan de ambitie om iedereen daarin te laten delen, prikkelt *Culture is bad for you* alleen al vanwege de titel. Want wat nu? Is cultuur dan niet goed voor ieders empathisch vermogen? Bevordert cultuur soms niet onze tolerantie of nieuwsgierigheid? Wat kan er nou slecht zijn aan cultuur, het effect van gentrification op de huizenprijs in volksbuurten wellicht daargelaten?

Sociale ongelijkheid

Het lezen van *Culture is bad for you* is op z'n minst een ontvullende ervaring. Niet omdat de auteurs de veronderstelde waarde van kunst en cultuur in twijfel trekken. Maar wel omdat zij in elf hoofdstukken met statistieken en citaten uit 237 interviews met kunstenaars en andere professionals uit de creatieve sector vlijmscherp analyseren hoeveel sociale ongelijkheid er in de culturele sector bestaat en hoezeer gevestigde machtsstructuren die in stand helpen houden.

In Nederlandse beleidsteksten zul je zelden het begrip sociale klasse tegenkomen. Maar voor deze Britse wetenschappers is klasse een centrale notie om ongelijkheid te doorgronden. Ze kiezen daarbij nadrukkelijk het intersectionele perspectief dat duidelijk maakt hoe verschillende delen van iemands identiteit (bijvoorbeeld inkomen, gender, etniciteit) tegelijk en in samenhang van invloed zijn op sociale ongelijkheid. Een sector waarin mensen van kleur te vaak ontbreken, vrouwen te veel op achterstand staan en geen vanzelfsprekende verbinding bestaat met de wereld van mensen met weinig inkomen, zal de bestaande ongelijkheid blijven reproduceren. En die ongelijkheid is in de ogen

van de auteurs meer dan een kwestie van verschil in financiële mogelijkheden: 'Inequality should not be conceived as merely an issue of income or even wealth. It is a cultural issue (...) Cultural production and cultural consumption shape what gets valued and given worth in society' (p. 10).

Ongelijkheid in de culturele sector wordt in het toegankelijk geschreven boek onder meer geanalyseerd aan de hand van statistieken van de Office for National Statistics (het Britse CBS) over de culturele arbeidsmarkt. Dit laat voor het Verenigd Koninkrijk zien dat het aandeel werknemers in de creatieve sector dat opgroeide in een welvarende thuissituatie substantieel hoger is dan het aandeel werknemers wier ouders weinig verdienden. De onderzoekers constateerden in eerder onderzoek stagnatie van sociale mobiliteit in de culturele sector (Brook et al. 2018).

Een belangrijke verklaring hiervoor vinden de schrijvers in de slechte arbeidsvoorwaarden in de culturele sector: onbetaald werk, lage uurtarieven, onzekere contracten et cetera. De auteurs noemen deze precariteit van arbeid *endemic*. Consequentie is dat sociale ongelijkheid blijft bestaan. De keuze voor een onzeker bestaan in de kunsten wordt nu eenmaal een stuk gemakkelijker gemaakt door jongeren met welgestelde ouders.

Blinde vlek

De schrijvers tonen dat binnen de gevestigde orde van de culturele sector het bestaan van ongelijkheid ruiterlijk wordt erkend. De verantwoordelijkheid voor de oplossing hiervan wordt echter te vaak bij het individu gelegd. Het komt toch aan op een combinatie van eigen talent en hard werken, is de redenering. Met name respondenten uit de best betaalde en meest invloedrijke groep blijken zo te denken: 'They are also most sceptical of the

impact of social factors, such as gender, class or ethnicity, on explanations for success in the sector' (p. 72). Het is volgens de schrijvers dit type meritocratisch denken dat het zicht ontnemt op eigen privileges, en een blinde vlek voor de structurele aard van de ongelijkheid creëert.

Wat is de relevantie van deze studie voor de Nederlandse beleidspraktijk? Groeiende maatschappelijke ongelijkheid staat ook hier hoog op de agenda. *Culture is bad for you* prikkelt tot reflectie op de ontwikkelingen in Nederland waar de arbeidsmarkt voor kunstenaars en zzp'ers niet minder precair is dan in Engeland.

Maar *Culture is bad for you* maakt ook duidelijk dat we er niet zijn met alleen maar extra investeringen. Vertaald naar het Nederlandse cultuurbeleid vraagt het bestrijden van de ongelijkheid om een radicaal commitment van de sector aan de fair practice. Wie écht staat voor cultuur voor iedereen, zorgt ook voor nette arbeidsvoorwaarden voor iedereen. De verantwoordelijkheid daarvoor ligt maar ten dele bij de minister. Wie zich als culturele werkgever niet committeert aan honorariumrichtlijnen of als opdrachtgever kunstenaars en opdrachtnemers afscheept met veel te lage vergoedingen en geen rechtszekerheid, draagt bij aan de instandhouding van maatschappelijke ongelijkheid. Solidariteit is de eerste kernwaarde van de fair practice-code. *Culture is bad for you* daagt uit om ernaar te handelen.

Jan Jaap Knol

is directeur-bestuurder van de Boekmanstichting

Literatuur

- Brook, O., D. O'Brien en M. Taylor (2018) *Panic! Social class, taste and inequalities in the creative industries*. Londen: Create London and Arts Emergency.
Raad voor Cultuur (2021) *Investeer in cultuur voor iedereen*. Den Haag: Raad voor Cultuur.

Vlaanderen excelleert ?

Erik Akkermans

**Hermans, I. en
R. Vanderbeeken (eds.) (2020)
*Vlaanderen excelleert!?***

Berchem: EPO, 198 p.

Prijs: € 20,-

Stel je een land voor waar de regering uitspreekt: 'Ons land kan pas bloeien als de kunsten floreren' en de minister-president ook de portefeuille van Minister van Cultuur voor zich opeist omdat hij cultuurbeleid zo belangrijk vindt. Wat moet de cultuursector daar gelukkig zijn!

Zo'n land bestaat, desondanks protesteert het culturele veld er hevig. De bundel *Vlaanderen excelleert!?* is de weerslag van een jaar (2019) protest tegen het cultuurbeleid in Vlaanderen. Creatieve Belgische vormgevers hebben de verschillende protestuitingen, net als dit boek, geel gekleurd. Een gele mist over heldere teksten.¹ 'Vlaanderen excelleert' verwijst in de titel naar de culturele ambitie van de regering-Jambon en bundelt inhoudelijk de betogen tegen de regeringsplannen in de media en op samenkomsten. →

Schoonheid

Bij haar aantreden gaf de regering-Jambon wel hoog op van het belang van cultuur. Maar ze bezuinigde vervolgens fors op het sociaal-culturele domein én op de project-subsidies in de kunsten. Massaal protest heeft vooralsnog tot vermindering en uitstel van kortingen geleid.

Het beleid van de regering-Jambon staat niet op zichzelf, maar past in een breder kader, Europees en mondiaal. Dezelfde paradigma's die met scherpe polarisatie gepaard gaan, maar waar je eigenlijk juist in alle rust op zou moeten reflecteren. Bijvoorbeeld: in de geglobaliseerde wereld is er behoefte aan kleinschaligheid, saamhorigheid en zo iets als collectieve identiteit. Maar nationalisme en groepsgevoel hebben in de loop van decennia een verdachte geur gekregen, zeker in Vlaanderen. De hevige roep om Vlaamse identiteit en trots gaat bovendien samen met verachting van kunstenaars als die zich non-conformistisch opstellen en 'aan de subsidieslurf hangen'. Ik zie zelf geen reden om (post)modernisme af te zetten tegen klassieke kunst, maar het blijkt erg verleidelijk. Politici – en niet alleen in België – bezingen de nationale cultuur, maar ergeren zich hardop aan alle kunst en vormgeving die niet 'klassiek' is. Ze willen dat kunstenaars méér met 'schoonheid' bezig zijn. Ik denk dan meteen aan Luceberts woorden: 'In deze tijd heeft wat men altijd noemde schoonheid, schoonheid haar gezicht verbrand' (Lucebert 1952, 52).

Mechanismes van beleid

In zijn bijdrage aan *Vlaanderen excelleert!?* zoomt cultuurjournalist Wouter Hillaert in op het buitenland, wijzend op de parallellen met Trumpiaanse politici en zet hij mechanismes van het daarbij horend beleid op een rij: 1. Spaar de groten, knip de kleintjes, 2. Pak de kunsten, herwaardeer het

erfgoed, 3. Verketter de kunstenaars en 4. Infiltrer de kaders, word zelf regisseur. Het mechanisme 'groot voor klein' raakt aan wat het 'mattheuseffect' wordt genoemd: wie heeft, aan hem zal gegeven worden. En dat betreft dan vooral de instellingen die het nationale prestige ondersteunen. Dat schrijnt extra vanwege de ook in Nederland bekende tendens van minder vaste gezelschappen en veel meer projectmatig werken. Bezuinigen op projectsubsidies is in dat geval eliminerend beleid. De geconstateerde tegenstellingen – tussen groot en klein, vast en flexibel, maar ook tussen kunst en erfgoed – vragen positiebepaling in de cultuursector. Er is immers niets tegen extra aandacht voor erfgoed noch tegen het overeind houden van gerenommeerde nationale instellingen. En er is alles te zeggen voor steun aan de anderen. Prijzenswaardig dus dat het Vlaamse verzet sectorbreed was, en schouder aan schouder met andere sectoren dan cultuur, zoals de zorg.

Het derde punt van Hillaert, 'Verketter de kunstenaars', komt ons bekend voor vanuit de door de PVV aangezette bezuinigingen in het kabinet-Rutte I. Niet de financiële klap, maar het uitgesproken dedain deed het meeste pijn. Kunstenaars als subsidieslurpers, linkse hobbyisten, postmoderne nihilisten. Ze moesten eens meer ondernemerschap tonen, zelf hun broek ophouden. Zoals Jambon zegt: 'Het feit dat men gesubsidieerd wordt, ontslaat niemand van de verplichting marktconform te werken' (Jambon 2020, 17).

Handboek culturele hemel

Deze bundel van korte essays, toespraken, cartoons en poëzie is naast de weergave van protest een klein handboek van issues voor cultuurbeleid. Wordt passie voldoende gewaardeerd? Is fair practice nog ver weg? Mag cultuur zich verbinden met nationale, regionale of lokale positionering,

met trots, met identiteitsvorming? Wat betekent het dat kunstenaars en hun volgelingen als 'elite' worden weggezet als ze vragen stellen bij de (neoliberale) samenleving? En de vraag die deze publicatie ook bij me oproept: hoe kan de cultuursector buiten de polarisatie en de sociale bubbels om een 'gewoon' publiek niet alleen bereiken, maar ook aan zijn zijde krijgen? Met alleen protesteren tegen bezuinigingen red je het niet. In Nederland waren de 'Schreeuw om Cultuur' en de 'Mars voor Beschaving' echt niet zo effectief als beoogd.

Met name de bijdrage van Sacha Dierckx plaatst cultuurpolitieke kwesties in het kader van sociaal-economische ontwikkelingen. Onder meer de flexibilisering en privatisering hebben grote invloed gehad op de arbeidsverhoudingen, juist in de cultuursector. En dan hebben de creatieve freelancers in België nog een eigen regeling binnen de werkloosheidswet (in Nederland destijds het 'rariteitenbesluit') en een heldere afbakening van wie zich fiscaal en sociaal zelfstandig mag noemen. Maar volgens Dierckx blijft het een feit: 'een culturele hemel in een neoliberale hel bestaat niet' (p. 150).

Erik Akkermans

is zelfstandig adviseur op het gebied van cultuurbeleid en -management. Hij is daarnaast onder meer voorzitter van het platform voor de arbeidsmarkt culturele en creatieve sector, Platform ACCT

Literatuur

Jambon, J. (2020) *Strategische visienota kunsten*. Brussel: Vlaamse Regering.

Lucebert (1952) *Apocrief – de analphabetische naam*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Noot

- 1 Geel is de kleur van Vlaanderen. In Vlaanderens nieuwe huisstijl is de helft van de leeuwenkop die in de vlag thuis-hoort weggelaten. Tekst en beeld tegen de bezuinigingen zijn voor een even substantieel deel met geel bedekt.

Rogier Brom

Dijkstra, F. (red.) (2020)
Over de toekomst en de kunstenaarsinitiatieven.

Breda: Club Solo, 185 p.
 Prijs: € 19,50

Club Solo, een kunstenaars-initiatief in Breda dat zich richt op de hedendaagse kunstenaars-praktijk, biedt met deze publicatie ruimte om na te denken over kunstenaarsinitiatieven in de toekomst. Deze bundel met 14 bijdragen van kunstenaars, curatoren, denkers en anderen uit de beeldende kunsten gaat over het geheel van initiatieven in de beeldende kunst en hoe deze elkaar versterken. In de inleiding leggen de samenstellers van de bundel een link tussen deze initiatieven en ideeën van Gilles Deleuze en Félix Guattari over het rizoom: vanuit de rizomatische verspreiding van paddenstoelen ontwierpen deze filosofen een model voor het werken in netwerken waarin verschillende punten ondergronds zijn verbonden en deze zich in gezamenlijkheid in alle richtingen van de wereld kunnen vertakken. De publicatie verbindt hiermee op een prettige manier abstracties en grotere concepten binnen de beeldende kunst met concrete cases en de constructieve en veelzijdige vraag: hoe ziet de toekomst van het kunstenaars-initiatief eruit?

Samen denken

Door te kiezen voor dit metaniveau is een bundel ontstaan die iedereen met een interesse in beeldende kunst en haar rol in de samenleving stimuleert om deel te nemen aan nieuwe manieren van samen denken. Vanuit dit metaniveau toont de bundel mogelijkheden om na te denken over wat kunst is, vermogen, of zou moeten zijn door te focussen op hoe deze rol van beeldende kunst in de samenleving zich als geheel

ontwikkelt en niet op de losse projecten daarbinnen. De kracht van kunstenaarsinitiatieven wordt in de publicatie van meerdere kanten belicht: als spel met bestaande verwachtingen, met eigen spelregels, zonder een beoogd resultaat van buitenaf. Veelzeggend is een citaat uit de bijdrage in de bundel van kunstenaar, schrijver en onderzoeker Lotte van Geijn: 'Onafhankelijkheid is een veel besproken onderwerp, maar de initiatieven zijn niet autonoom en opzichzelfstaand' (p. 66). Met andere woorden, de werkwijze van kunstenaarsinitiatieven wordt niet neergezet als navelstaarderig of losstaand van de samenleving. De kracht van initiatieven wordt in de bijdragen juist gezocht in het samenspel met de samenleving en hoe zij zich gezamenlijk zodanig manifesteren dat de enkeling steeds uit het geheel kan putten om zich verder te ontwikkelen.

Onderlinge verbondenheid

Ook Club Solo zelf wordt in de publicatie nader onder de loep genomen. Jack Segbars, beeldend kunstenaar en schrijver, positioneert dit kunstenaarsinitiatief als voorbeeld van een instelling die de productie van beeldende kunst niet laat ophouden bij de presentatie ervan. De productie, en werkwijze als geheel, wordt hier tot onderdeel gemaakt van een volledige infrastructuur van beeldende kunst. Segbars ziet in deze aanpak de mogelijkheid om een onafhankelijke positie voor beeldend kunstenaars af te dwingen binnen het grotere neoliberale geheel door de genodigde kunstenaars volledige zeggingskracht en controle te geven over de manier waarop ze hun werk tonen. De kans op commodificatie van het werk van de kunstenaar en de daarbij behorende marktwerking worden geneutraliseerd door 'de rol van de curator, die als institutionele tussenpersoon optreedt, over [te] dragen aan de kunstenaar', legt hij uit (p. 76). →

Deze lijn van onderlinge verbondenheid binnen een groter geheel dat er uiteindelijk sterker uitkomt, toont zich in meerdere bijdragen. Door dit uitgangspunt ga je als lezer zelf ook op zoek naar de samenhang tussen de verschillende bijdragen. Daarbij sijpelt in sommige teksten een wel heel grote overtuiging door van het eigen gelijk en het belang van de kunstenaar. In zijn bijdrage komt kunstenaar en docent Christopher Lee Kennedy bijvoorbeeld niet veel verder dan een serie schetsen van wat een toekomstig kunstenaars-initiatief volgens hem zou moeten zijn. Ook de bijdrage van Anthony Huberman, directeur van CCA Wattis Institute, komt niet helemaal uit de verf door een te sterke focus op de eigen praktijk zonder daarbij een overtuigende brug te leggen naar de overkoepelende thematiek van de bundel.

In het interview met conservator Steven ten Thije en curator Diana Franssen komt naar voren hoe een instituut als het Van Abbemuseum in zijn werkwijze beïnvloed kan worden door een kunstenaars-initiatief. Ze lichten toe hoe Club Solo samenwerkingspartners in de keten uitdaagt om anders te kijken naar hun werkwijze en de – geschreven en ongeschreven – regels die binnen deze keten gelden.

Rizoom of veenbrand?

Naast een verkenning van het metaperspectief waar de initiatieven deel van uitmaken, en de wijze waarop deze zich als rizoom sterk maken, bevat de publicatie een verkenning van mogelijke vormen van kunstenaars-initiatieven. Duidelijk wordt hoe dit tot op het kleinste niveau doorwerkt; juist ook het bijeenbrengen van mensen blijkt van grote waarde. ‘Het samen ruimte innemen zorgde er evenwel voor dat de drijfveer begon te verschuiven van nader onderzoek naar de vraag wat de betekenis is van een dergelijke samenkomst van “lichamen”,

aldus curator en onderzoeker Annie Jael Kwan (p. 123). In meerdere bijdragen wordt het activeren en stimuleren van mensen door ze op gelijkwaardige wijze bijeen te brengen als kracht gezien achter de kunstenaars-initiatieven. De gezamenlijke verbondenheid die hieruit volgt, maakt kunstenaarsinitiatieven toekomstbestendig.

Individen die samen werken aan iets groters en voortbouwen op elkaars werk: dit is ten dele de praktijk achter de idee van het rizoom. De vraag daarbij is of het geheel aan kunstenaarsinitiatieven samen een rizomatisch netwerk vormt van gelijksoortige paddenstoelen, of eerder doet denken aan een veenbrand. Niet vanuit de dreigende verwoesting die zich bij een veenbrand ongezien verspreidt, maar vanwege de potentie om nieuwe vruchtbare grond te creëren voor nieuwe ideeën van samenleven. •

Club Solo maakte rondom de publicatie drie podcasts, zie: clubsolo.nl/podcasts/

Rogier Brom

is coördinator onderzoek bij de Boekmanstichting